

ТЕМА

«Українська держава і право епохи національних державотворчих пошуків в 1917-1921 років».

Частина 2.

Українська Народна Республіка, Українська Держава,
Західноукраїнська Народна Республіка.

Семінарське заняття № 7. Державний апарат і право Української Народної Республіки, Української Держави та Західноукраїнської Народної Республіки

Модуль 4

«Шляхи розвитку держави і права України у постреволуційний та радянський часи»

Українська Народна Республіка доби Центральної Ради 1917- квітень 1918. Боротьба за національно – державне відродження України. Утворення Центральної Ради на чолі з М. Грушевським та еволюція її юридичного статусу 7 березня 1917 р. Всеукраїнський національний конгрес (5-7 квітня 1917 р.). Наказ від Центральної Ради від 5 травня 1917 р. Підтримка Центральної ради з боку всеукраїнського військового, селянського і робітничого з'їздів. Українізація існуючої системи місцевого самоврядування і утворення губернських, повітових та міських «українських рад». Мала рада і Генеральний Секретаріат. Переговори Петроградськими міністрами. Другий універсал Центральної ради 3(16) липня 1917 р. Взаємне визнання центральної ради тимчасового уряду. Статут вищого управління України, затверджений Малою Радою 29 липня 1917 р. «Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріату» Тимчасового уряду від 4 серпня 1917р. III Універсал Центральної Ради 20 листопада 1917 р. Проголошення Української Народної Республіки. Встановлення федеративних стосунків із Росією. I Всеукраїнський з'їзд рад 4 грудня 1917 р. та його рішення. Прийняття IV Універсалу Центральної Ради УНР. Проголошення самостійною УНР 9 січня 1918 р.

Державний лад Української Народної Республіки доби Центральної Ради Законодавчі, нормотворчі органи. Центральні виконавчі органи. Місцеве адміністративне управління.. Міське та земське самоврядування. Військова організація .Структура та повноваження: Українська Центральна Рада, Мала Рада, Рада міністрів, міністерства. Функції губернських та повітових комісарів. Зміни у виборах до міських і земських дум.

Формування особистої правової системи УНР. **Джерела права: революційне звичаєве право; законодавство бувшої Російської імперії; правові акти Тимчасового уряду; Нормативно-правові акти УНР; міжнародно-правові договори; судова практика. Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вольності УНР) 29 квітня 1918 р.** Два періоди законодавчої діяльності: 1) квітень – жовтень 1917 р.; 2) 25 листопада 1917 р. – 29 квітня 1918 р. Значення Закону УНР «Про порядок видання нових законів» 25 XI. 1918 р. Галузеве законодавство (цивільне, фінансове, трудове, земельне, кримінальне, процесуальне). **Цивільне право.** X-й том Зводу законів імперії – основне чинне джерело цивільного права. Запровадження власної валюти та банківської системи. Закон «Про надходження всіх прибутків і податків, зібраних в Україні до Головної скарбниці УНР» від 22 XII 1917 р. Ухвалення Центральною Радою «Закону про Головну Скарбницю УНР», «Закону про творення Державного Банку України» 9 XII 1917 р. та «Тимчасовий закон про випуск Державних Кредитових Білетів Української Народної Республіки» 19 XII 1917 р. Аграрне законодавство. Проголошення III-м Універсалом загальних підвалин аграрного (земельного) права. Тимчасовий земельний закон 18 I. 1918 р.

Утворення сільських, волосних, повітових та губернських земельних комітетів. Скасування приватної власності на землю, вивід землі зі сфери товарно-грошових відносин та оголошення її загальнонародною власністю з наданням права для загально-громадського безкоштовного користування. Принцип соціалізації землі. Націоналізація вод, надр, лісів. Перехід права користування землею у спадщину. Вітчизняне трудове й соціальне законодавство. Закон «Про 8-годинний робочий день» 25 I. 1918 р. – прототип українського кодексу про працю. Забезпечення соціального захисту й розв'язання трудових конфліктів. Ухвалення «Закону про робітничі комітети» 11 XII. 1917 р. та законів «Про біржі праці», «Про місцеві комісаріати праці» та «Про примирюючі камери» (на початку 1918 р.). Заборона фабрично-заводським комітетам встановлювати контроль за виробництвом. Законодавче врегулювання питань науки й освіти. Закон «Про шкільне правління» 5 XII 1917 р. Передача Секретарству освіти безпосереднього керівництва більшості просвітніх установ.

Цивільно – процесуальне право. Статут цивільного судочинства 1864 р. Російської імперії головний кодекс цивільно-процесуального законодавства УНР. **Кримінальне право.** Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та Кримінальне уложення 1903 р. – основа чинного кримінального законодавства УНР ЦР. Постанова Тимчасового уряду «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 року» 2 VIII 1917 р. Вітчизняні нормативно-правові акти кримінально характеру. «Закон про амністію» 19 XI. 1917 р. «Закон про покарання учасників воєн і повстань проти Української держави» 5 III. 1918 р. Обіжчик (циркуляр) «Про затримання і притягнення до відповідальності чужинців-спекулянтів, які не мають документів на право в'їзду на територію УНР» 13 IV. 1918 р. Постанова Генерального секретаря судових справ УНР «Про створення слідчих комісій у справі свавільних обшуків, арештів та ін.» 30 XII. 1917 р. Обіжчик «Про порушення законності в органах самоврядування» 23 III. 1918 р. Обіжчик «Про охорону телеграфів та телефонів» 21 III. 1918 р. тощо.

Кримінально – процесуальне право. Статут кримінального судочинства 1864 р. та Статут про покарання, що накладається мировими судьями 1865 р. – основні процесуальні збірники при розгляді кримінальних справ у судах. Українська «Інструкція військовому революційному суду» 10 IV. 1918 р. – перший головний кримінально-процесуальний документ військово-революційних судів, що визначав їх компетенцію, структуру, процесуальні права й порядок розгляду справ. Постійна зміна і доповнення судового процесуального права.

Судова система УНР Центральної Ради. Утворення Генерального секретаріату судових справ. Законодавче забезпечення. Заснування судових установ 1864 р. Закон Центральної Ради «Про утворення Генерального суду» 2 XII. 1917 р. Закон «Про заведення апеляційних судів» 17 грудня 1917 р. Закон «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і апеляційних судів» від 22 XII. 1917 р. Судові органи. Генеральний Суд – вищий судовий орган УНР. Три департаменти Генерального Суду - цивільний, карний і адміністративний. Апеляційні суди: Київський,

Харківський та Катеринославський. Окружні суди. Миріві судді та повітові з'їзди мирових суддів. Прокуратура УНР. Ухвалення УЦР Закону «Про упорядження прокураторського нагляду на Україні» 10 I. 1918 р. Подвійне підпорядкування прокуратури Генеральному Суду та Секретаріату судових справ.

Українська Держава (Гетьманат П. Скоропадського) 1918 року. Зміни у правовій системі України після розпуску Центральної ради та проголошення Гетьманату. «Закони про тимчасовий державний устрій» 29 квітня 1918 р. та їх конституційний статус. Закон «Про порядок складання законопроектів» 2 VI. 1918 р. Система права Української Держави.

Джерела права: українське звичаєве право; Цивільне, кримінальне, процесуальне та інше законодавство бувшої імперії; вибірково законодавчі акти Центральної ради; правові акти Української держави; міжнародні договори; судова практика. Повне несприйняття законодавства «совітської» росії та радянської України. Зміни у цивільному праві.

Цивільне право. Подальше сприйняття Зводу законів імперії 1842 р. як основного джерела цивільного права та процесу. Встановлення недоторканності власності та заборона примусового відчуження нерухомого майна (ст. 19 Законів 29 IV. 1818 р.). Закон «Про право продажу і купівлі земель поза міськими поселеннями» 5 IX. 1918 р. Визнання житла кожного громадянина недоторканим (ст. 17 Законів 29 IV. 1818 р.). Примусовий викуп державою усіх великих земельних маєтків за допомогою Державного Земельного Банку та розподілення між селянами (не більше як по 25 десятин в одні руки). Продовження дії цивільно-процесуальних законів імперії. **Кримінальне судочинство та право.** Збірники кримінального матеріального та процесуального законодавства бувшої імперії другої половини XIX – початку XX ст. Посилення кримінальної та адміністративної відповідальності за деякі види правопорушень. Доповнення попередніх імперських законів вітчизняними нормативно-правовими актами. Закон «Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства від 8 VII. 1918 р. «Тимчасовий закон про відповідальність за порушення граничних цін та спекуляцію» 29 VII. 1918 р. Закон «Про міри проти осіб, які загрожують державній безпеці Української держави» 24 IX. 1918 р. **Судова система.** Закон «Про титул, іменем якого твориться суд в Україні» 5 V. 1918 р. Закон «Про уточнення функцій Генерального суду» 2 VI. 1918 р. Закон «Про заснування Державного Сенату» 8 VII. 1918 р. Закон «Про Судові палати і Апеляційні суди» від 8 липня 1918 року, який відновив діяльність Судових палат. Постанови Ради Міністрів від 14 і 21 липня 1918 року про мирові суди. Закон «Про організацію військово-судових установ та їх компетенції» від 21 червня 1918 р. Склад Генерального суду: департаменти цивільного, карного й адміністративного судочинства. Тимчасові функції Головного військового суду. Визначення структури Державного Сенату, вимог до сенаторів і порядок їх призначення. Структура Державного Сенату: Президент, Генеральний адміністративний суд, Генеральний карний суд і Генеральний цивільний суд. Кандидати на посаду сенаторів. Судові палати та окружні суди. Мирова юстиція. Структура військових судів: вищі

(Київський і Катеринославський військові суди); штабні (при штабах дивізій, корпусів і Головному штабі). Склад та підсудність військових судів. Система прокуратури. Поєднання функцій Генерального прокурора та Міністра юстиції. Посади прокурора і товариша прокурора.

Українська Народна Республіка доби Директорії (15 XI. 1918 р. – 14 XII. 1920 р.). Три періоди розвитку права: 1). від повстання 14 XI. 1918 р. і до Трудового Конгресу 20 I. 1919 р.; 2). від Трудового Конгресу і до кінця 1920 р.; 3). праця в еміграції з кінця 1920 р. та до утворення незалежної України 1991 р. Поняття Директорія. Органи влади та управління УНР доби Директорії. Рада Народних міністрів. Директорія. Трудовий конгрес. Місцева адміністрація.. Органи самоврядування.

Джерела права: звичаєве конституційне право; закони колишньої імперії й Тимчасового уряду; деякі правові акти Центральної Ради та Гетьманату; міжнародно-правові договори; судова практика. Постанова Голова Директорії «Про анулювання на території України чинності законів та декретів як так званого Совітського Українського, так і Совітського російського Уряду і про відновлення чинності законів УНР» 17 травня 1919 р. Процес у Директорії часткового скасування одних і відновлення чинності інших законів Центральної Ради та Гетьманату. Перехідний характер законодавства Директорії УНР. Закони «швидкого реагування» на конкретні обставини. Ідея «українізації» Зводу законів імперії. **Галузь цивільного права.** Чинність попереднього, російського, цивільного законодавства. Цивільно-правове регулювання земельної власності. «Основний земельний закон для всіх земель Української Народної Республіки» 8 I. 1919 р. Постанова Ради Народних Міністрів «Про тимчасове користування землею у 1919 р.» 15 III. 1919 р. Закон «Про додаткове наділення землею козаків народної республіканської армії» 18 I. 1919 р. Встановлення терміну землекористування. Права та обов'язки суб'єктів – землекористувачів. Принципи ліквідації приватної власності на землю та її націоналізація. Вилучення землі з грошового обігу та заборона використовувати найману працю. «Статут земельних управ» 18 I. 1919 р. Форми землекористування: загально-громадська та приватнотрудова.. Заборона самовільного захоплення землі. Зміст документів фінансового законодавства Директорії УНР: затвердження української грошової одиниці і вилучення з грошового ринку російських знаків. Податкове законодавство. Закон «Про надзвичайний одноразовий податок» 31 V. 1920 р.) Спроба на додаткові надходження до скарбниці. **Трудове право.** Проект закону про фабрично-заводські комітети. План першочергової допомоги безробітним. Проблеми охорони праці й дотримання 8-годинного робочого дня на промислових підприємствах України. Дотримання основних положень цивільно-процесуального права попередньої імперської доби. **Кримінальне право.** Три чинних кримінальних кодексів бувшої Російської імперії: Кримінального уложення, Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Кримінальне уложення 1903 р., Статут про покарання, що накладалися мировими суддями 1865 р. 1921 р. цю роботу було практично

завершено, однак Підготовка проекту Статуту Карного УНР. Постанова «Про тимчасові правила щодо засобів боротьби з діяльністю окремих осіб, яка загрожує республіканському ладу, спокою і внутрішньому порядку УНР» 15 VIII. 1919 р. Наказ Головного Командувача Військ УНР С. Петлюри від 12 жовтня 1920 р., про викриття злочинних елементів, ворожих Республіці та її владі. Закон «Про карну відповідальність за вчинки проти національного розвитку українського народу» 22 X. 1920 р. Закон «Про карну відповідальність за образу національної честі і достоїнства» 24 I. 1919 р. Закон «Про відновлення гарантій недоторканності особи на території Української Народної Республіки» 28 II. 1919 р. про захист прав людини. Прийняття «Закону про шахрайство» від 18 липня 1919 р. та «Закону про підвищення кари за недбайливу охорону, присвоєння, розтрату або знищення скарбовою майна» 1920 р. для посилення боротьби з розкраданням майна. Закон «Про спекуляцію» 26 I. 1919 р. Законодавче визначення поняття «спекуляція» (будь-які операції з товарами, сировиною, житлом грошовими знаками, коштовностями з метою безпідставного збагачення). Відсутність документа на право торгівельної діяльності. Закон «Про карну відповідальність за продаж або відпуск спиртних напоїв військовими» 31 VIII. 1919 р. та Закон «Про підвищення кар за деякі службові злочини...» 31 X. 1920 р. значно посилювали покарання за данні види злочинів. Військові злочини. Закон «Про деякі зміни закону 26 січня 1919 р. про Надзвичайні військові суди» від 4 серпня 1920 р. розрізняв такі покарання за військові правопорушення: 1) смертна кара; 2) строкова або безстрокова каторга і грошовий штраф; 3) строкова в'язниця. **Кримінально-процесуальне право.** Чинність «Статуту кримінального судочинства» 1864 р. та «Статуту про покарання, що накладається мировими суддями» 1865 р. Кодифікаційна робота над створенням «Кримінально-процесуального кодексу законів Української Народної Республіки». Діючий Закон «Про судочинство в Штабних судах» 4 VIII. 1920 р. та його структура (11 глав, що містили 271 статтю). Регламентація всіх стадій судочинства. Учасники судового розгляду: судді, секретар, обвинувач, захисник, свідки, експерти, цивільний позивач тощо. Військові слідчі (мирові судці). Підстави порушення кримінальної справи в Штабовому суді: повідомлення командира полку; повідомлення військових, цивільних, судових або адміністративних установ та урядових осіб; скарги потерпілих; явка з повинною. Дізнання у кримінальній справі. Взаємодія військової влади з міліцією. Факт віддання до суду військовослужбовця. Право обвинуваченого на захист. Регламентація становища суддів у процесі. Судове засідання. Права та обов'язки сторін. Мовчання обвинуваченого як визнання ним своєї вини. Вирок. Питання касації. Значення Закону «Про судочинство в Штабних судах» 4 VIII. 1920 р. для військової та цивільної юстиції. **Судова система.** У розбудові Відновлення судової системи доби Центральної Ради УНР. Ліквідація Державного Сенату та відродження діяльності Генерального суду під назвою «Найвищий суд Української Народної Республіки (2 січня 1919 р.). Поновлення апеляційних судів. Закон «Про вибори та призначення мирових суддів» від 19 лютого 1919 р. Військово-польові суди. Відновлення чинності Закону «Про

надзвичайні військові суди» від 22 листопада 1918 р. Підсудність справ щодо військових і цивільних осіб у випадках убивства, розбою, грабежу, підпалу, звалтування, збройного нападу на військових, варту і цивільних урядовців, озброєного опору владі, незаконних обшуків, арештів і реквізицій. Підсудність військово-польових судів розширювалася. Наприклад, через місяць після створення за підсудністю військово-польовим судам вже належали також справи про агітацію проти існуючого державного устрою УНР та її самостійності, заборону друкування різного роду прокламацій, відозв тощо. Застосовування військовими судами смертної кари, строкової і безстрокової каторги, ув'язнення строком від шести місяців до двох років та грошових штрафів. Спроба запровадження Особливих нарад як позасудових органів. Державницька діяльність урядових установ УНР в екзилі 1921 – 1991 років.

Західноукраїнська Народна Республіка (18. X. 1918 — 9. VI. 1919 рр.). Законодавча діяльність Української Національної Ради та Уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Дія законодавчих актів за строком: 1) постійні – що діють без обмеження строку; 2) тимчасові – що діють з обмеженням строку; 3) надзвичайні – обумовлювались характером військових дій. Дія нормативно-правових актів просторі. Коло осіб, на яких поширювало свою дію законодавство ЗУНР.

Державний лад. **Конституційне оформлення ЗУНР:** «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» 13. XI. 1918 р.; Закон «Про адміністрацію ЗУНР» 16. XI. 1918 р.; «Передвступний договір між Директорією УНР і Радою держ. секретарів ЗУНР» 1. XII. 1918 р.; Закон «Про Виділ Української Ради» 4. I. 1919 р. Акт злуки УНР та ЗУНР від 22 січня 1919 р.; Закон «Про вживання мови у внутрішнім та зовнішнім урядуванні властей і урядів, публічних інститутів; державних підприємств на Західній області Української Народної Республіки» 15 II. 1919 р.; Закон «Про право горожанства (громадянства) на Західній області Української Народної Республіки» 8 IV. 1919 р. Органи влади, адміністрації та самоврядування. Українська Національна Рада Західноукраїнської Народної Республіки. Державний секретаріат. Відділ УНР ЗУНР. Місцеві органи адміністративного управління. Місцеві органи самоврядування.

Правова система. Джерела права: українські правові звичаї; попереднє законодавство Австро – Угорської імперії; нормативні акти ЗУНР; міжнародно-правові договори; судова практика.

Регулювання цивільно-правових відносин. Чинність у праві ЗУНР «Загального цивільного уложення для спадкових земель Австрійської монархії» 1811 р та «Цивільно-процесуального кодексу» 1898 р. Законодавче оформлення земельної власності. Початок земельної реформи - «Закон про привласнення великих феодальних посілостей» 1919 р. Суть Закону ЗУНР «Про земельну реформу» від 14 квітня 1919 р. (23 параграфи): дотримання принципу приватної власності на землю; націоналізація земель панів, монастирів, різноманітних установ,

тих, що не обробляли власники своїми силами тощо; перехід конфіскованої землі до державного земельного фонду; наділення земельними ділянками безземельних, малоземельних селян та ветеранів й інвалідів війни з державного фонду; відшкодування збитків тим хто втратили землю внаслідок націоналізації. Основи трудового законодавства: встановлення 8-годинного робочого дня; контроль над виробництвом. **Кримінальне право та процес.** Продовження дії Кримінального кодексу Австрії 1852 р. та Кримінально-процесуального кодексу Австро - Угорщини 1873 р. Закон Української Національної Ради «Про тимчасове виконуваче судівництво в цивільних і карних справах в другій і третій інстанції в часі надзвичайних відносин спричинених війною» від 15 лютого 1919 р. **Формування вітчизняної судової системи.** Закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади» від 21 листопада 1918 р. Поділ території держави на 12 судових округів і 130 судових повітів. Закон «Про скорочення підготовки судової служби» 1919 р. Запровадження демократичних принципів судочинства (гласності, змагальності, права звинуваченого на захист) та перехід його на українську мову. Спеціалізація першої судової інстанції. Окружні й повітові суди - вирішення цивільних справ. Повітові трибунали – розгляд кримінальних справ (Закон УНРади 11 П. 1919 р.). Створення Законом від 15 лютого 1919 р. судових установ другої інстанцій (Вищий суд) та третьої (Найвищий державний суд). Військова юстиція (16 XI. 1918 р.) та її структура: I інстанція - військові II інстанція - Найвищий військовий трибунал; Верховний військовий суд - найвища інстанція військової юстиції. Польові суди (30 XI. 1918 р). Військова прокуратура: Генеральний військовий прокурор; військові прокуратури у трьох військових областях; військові офіцери - в округах. Діяльність адвокатури та нотаріату. Державне секретарство судівництва (адміністративний та законодавчий відділи). Корпус української державної жандармерії.

Доцент Вовк О.Й.